

MANEVİYAT DÜNYAMIZ ÜZERİNE DÜŞÜNCELER

ABDULKERİM ABDULKADİROĞLU*

Din dendiğinde akla gelen İslâm'dır. İslâm Dini cihanşumûl ve efrâdını câmi, ağyârını mânîdir. Cenab-ı Hak insanı yarattığında İslâm'ı da birlikte göndermiştir. Ne var ki din bir süre tekâmül aşamasından geçmiştir. Hak olan Hz. Muhammed dışındaki peygamberler ve Kur'ân-ı Kerîm dışındaki kitaplar bu tekâmül döneminin tarihî tecellileridir. Bunun içindir ki Âmen-tü'de, inanç esasları ifadesini bulurken Allah'a, meleklerle, kitaplara, resullere (peygamberlere), ahiret gününe, kadere, hayrın ve şerrin Yüce Allah'tan olduğuna (geldiğine), öldükten sonra tekrar diriltilmeğe, sırası içinde gelmiştir. Bu sıralama tesadüfî değildir. Biraz açarsak şöyle diyebiliriz: Allah mekândan ve zamandan münezzehtir. Melekler gözle görülmeyen, fakat varlıklarına iman edilen, semâda buldukları halde zaman zaman yer yüzüne gönderilen rûhânî ve nûrânî varlıklardır. Kitaplar, melekler vasıtasıyla (Cebraîl AS), Allah'ın dünya için insanlardan seçtiği peygamberlerine (kendilerine kitap gönderilenlere resul denir) gönderdiği ilâhî kanunlardır. Semâdan dünyaya iniş sırası içinde bundan sonra yeryüzüne geçilir. İlâhî kitapların kendilerine gönderildiği elçiler insanlardandır. Ahîret âlemi kıyamet kopmasını müteâkip başlayacaktır. İnsanların üzerinde tartıştıkları konulardan biri de kader meselesidir. Gerçek mü'mine yakışan, kaderin

* Prof. Dr., Gazi Üniversitesi Eğitim Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Başkanı.

varlığını kabul edip inanmakla birlikte onun keyfiyeti hakkında tartışmamaktır. Bizler hakkımızda neyin hayır, neyin şer olacağını asla ve kesinlikle bilemeyiz. Çünkü aklımızın hududlarını aşar, havsalamız şaşar. Öyle olunca iyi ve kötü her şeyin Yüce Allah'tan geldiğini kabul ve O'na teslim olmaktan başka çare yoktur. Hayatta huzurlu olmak istiyorsak her halimizle tam bir teslimiyet içinde bulunup işler rast gittiğinde Allah'a şükürü, aksamalar olduğunda da sabrı elden bırakmamak lâzımdır. Kesinlikle vaki olacak ölüme ve tekrar diriltilerek yaşadığımız bu hayatın hesabının mutlak sorulacağına inanan bir mü'min, dünyaya gönderilişinin tesâdüfî olmayıp ilâhî bir gâye için olduğunu da bilir.

İslâm'ın yüceliğine bakınız ki şu veya bu din esasları veya mensupları ayırımı yapmaksızın bütün cihânı içine almakta ve varlığının anlamını bilmeye hazır herkesi şemsiyesi altına toplamaktadır. Burada bir konuya temas edilmelidir. Hak peygamberlere ve onlara gönderilmiş kitaplara, bizler, ilk gönderildikleri şekliyle iman ederiz ki Müslüman kimliğine sahip olmak istiyorsak buna mecburuz. Tahrif edilmiş şekilleriyle diğer dinler ve onlara bağlı mezhepler zuhûr etmişlerdir. Zaman zaman korkulu bir kelime ve ifâde olarak bakılıp değerlendirilen şerîat, aslında bir dinin esasları demektir. Çünkü din, şeriattır. Buna göre hak olsun bâtil olsun İslâm Şeriati veya İslam Dini dendiği gibi Hristiyan Şerîati, Yahûdi Şerîati da denebilir. Onlar peygamberlerinin öğreticiliğinde Allah tarafından gönderilmiş olan ve uyulması esas alınan dînî hükümlerdir. Bir de mezheb meselesi var. Mezheb, gidilen (tutulan, uyulan), yol demek olup bir dinin öğreticiliği gündeme geldiğinde söz sahibi bir üstâdın metodunu ve yolunu izlemek, koyduğu ve kararlaştırdığı anlayış farklılıklarını benimsemektir. Çoğulu mezâhib olup mezâhib-i erba'a, amelî dört büyük mezhebin karşılığıdır. Bunda da korkulacak bir durum yoktur. Çünkü diğer dinlerin de mezhepleri vardır. İşin fevkalâde uzmanlarının öğreticiliğinde gelişmiş, İslâm'dan hiç bir sapma göstermemiş hak mezhepler olduğu gibi, bünyesinde bazı sapsmaların bulunduğu, Allah ve Resûlünün koyduğu esaslara dahlin söz konusu olup sınırların menfî istikâmette zorlandığı bâtil mezhebler de vardır. Hak mezheplerin hiç birinde inanç esasları (akîde) sapsmaları yoktur. İbadetler ile diğer fikhî hükümler için de aynı durum söz konusudur. Meselâ boy abdesti alınması zarûretinde bunlardan hiç biri (yapmasanız da olur) diyemez. Ancak birinde

niyet farz, bir diğerinde sünnettir, fakat kesinlikle abdest almak vardır. Kezâ hiç biri "Abdestsiz olsanız da namaz kılabilirsiniz" veya "Size farz olan günde iki vakit namazdır"; yahut "Eğer Ramazan ayı yaz sıcaklarına tesâdüf edese orucu bir hafta tutmanız yeterlidir."... gibi dinî hükümlerin aksine akıl ve mantığın kabul edemeyeceği hiç bir şey söyleyemez ve savunamaz. Farklar nedir ve nerededir? Hz. Peygamber'in hayatında dikkati çekmiş ufak tatbikat ayrıcalıkları ve farklılıkları ortaya çıkarmıştır. Meselâ abdest alırken misvak (veya diş fırçası) kullanılması ile uzuvların üçer kere yıkanması gibi. Şartların müsâit olması halinde her bir uzvun üçer kere itina ile yıkanması her şeyden önce temizlik açısından daha önemlidir; fakat öyle bir ânı düşününüz ki eliniz altında sınırlı miktarda bulunan bir su ile sınırlı zaman içinde abdest alacaksınız. Bu durumda ya beraberinizdeki başkalarını ya da takip edecek vakit içindeki ihtiyacınızı düşünme noktasından, farz yerine gelecek şekilde, her bir uzvu birer kere yıkamanız da kâfi gelecektir. Hz. Peygamber (SAV) öğle ve yatsı namazlarının son sünnetlerinin bazı kereler ikişer rek'at daha ilâvesiyle eda etmiştir. Peşinde gidilen bir mezhep imamı bunların benzeri konulara ayrı bir önem atfetmişse o mezhep müntesibinin de aynı yolu takip etmesi gerekecektir. Çok basit, fakat konunun daha iyi anlaşılması için günümüzden bir örnek verecek olursak; bir anabilim dalında, alanının söz sahibi olmuş iki kişininin mutlaka farklı anlayışları ve uygulamaları olacaktır. Her birinin öğrencisine göre kendi hocası en iyi bilen ve gerçek söz sahibi olacağı şeklindeki anlayış nasıl tabii bazı farklılıkları doğuruyorsa önceki örnekler de bunun benzerleri gibidir. Hak mezheplerde yekdiğerine karşı saygı ve takdir hissi bulunduğundan bu ayrıcalıklar tarihin hiç bir döneminde kavgaya sebebiyet vermemiştir. Ülkemizden, halen de yaşayan canlı bir örnek vermek istiyorum. Diyarbakır Ulu Câmii'inde tek ezan okunur, fakat câmide Hanefî cemaat minberin bir tarafında, Şâfiî (Şiî değil) cemaat ise diğer tarafında ayrı ayrı kendi imamlarına uyararak namazlarını edâ ederler. Bilmeyenler istediği imama uyabilir ve hepsi de makbuldür. Bu son derece muvazeneli tatbikat çok anlamlıdır. Aralarında asla sen ben, benim yolum-senin yolun kavgası olmaz ve olmamıştır. Çünkü hepsi de Hak yoldadır.

Tarîkat kelimesiyle aynı kökten gelen *tarîk* de yol anlamında olup çoğulu *turuk* gelir. *Turuk-ı Aliyye* yüce tarîkler demektir.. *Tarîkat*, Allah'a

ulaşmayı hedefleyerek tutulan yol, tasavvuf mesleği karşılığıdır. Bazılarına göre öcü gibi değerlendirilen kelimelerden biri de tarîkattır. Onlara göre şer'at, adı dahi ağıza alınamayacak kadar kötü, tehlikeli bir kavramdır. Mezhebler ve tarikatlardan da söz edilmemelidir. "Biz Müslümanız, din ayrıcalık kabul etmez. Gönlüm pîr u pâk. Allah'ın kapıları herkese açık, isteyen istediği gibi O'na yalvarabilir, isteklerini açıklayabilir; bundan fazlasına, ayrıcalığa lüzum yoktur..." demeye getirmektedirler. Bu sözler güzel, ama din-Müslüman denirken korkulmuyor da aynı anlama gelen şer'attan neden bu derece korkuluyor? Mezhepler ve tarikatler, hak yolda ilerleyenlerin önlerine set mi çektiler? Bunlar, Allah yolundayım diyenlerin yollarını kesip "Dur bakalım! Geçiş bileti almalısın" yahut "Bizim rehberliğimizin dışında asla bu yolda ilerleyemezsin." mi diyorlar? Bütün bu kavramlar ve onlar etrafında teşekkül etmiş kültür bağlarında nesiller arası çatlakların başlaması ve büyümesiyle bir toplumun manevî hayatında kötüye giden daha büyük uçurumların meydana gelmesi kaçınılmazdır.

Meselenin bu noktasında çok mühim bir konuya temas etmek istiyorum. Oldukça etraflı ele aldığım bu kısım biraz sıkıcı gibi gelirse de, esastan el atılması gereken bu mühim konunun, burada vereceğim örnekle çok daha iyi anlaşılacağı kanaatindeyim. Daha sonra bağlantı kurmak üzere tekrar bu noktaya döneceğim. Şöyle ki:

Din, bir manevî hayattır ve insanoğlunun hayatında çok büyük değeri olan manevî unsurların ilk sırasını teşkil eder. Çünkü dinin bir yüzü ahiret âlemine müteveccihdir. Akıllı kişi her iki dünyasını da kazanmak ister. Bir hayat yolu olan İslâm, diğer dinlerde olduğu gibi, çocuk yaşlarda iken başlayan bir öğretim ile elde edilir. Dinler bu sorumluluğu ebeveyn üzerine yüklemiştir. Çocuklarının dünyaya gelmesine sebep olan anne ve babalar da esasen bu sorumluluğu fitrî olarak hissederek. Ailenin kültür yapılarının buna müsait olmadığı hallerde ise resmî ve gayr-ı resmî kuruluşlar devreye girer. Bir noktada devletin görevleri arasında bulunan dinî eğitim ve okullardaki din dersleri acaba ne kadar yeterlidir? İşte bu konu üzerinde durulmalıdır. İnanmış birinin bilmesi gereken ve teke tek herkese farz olan (farz-ı 'ayn) temel dinî bilgiler vardır ve bu bilgiler kişilik ehliyetidir. Şahsî sorumluluk yaşı (bülûğ çağı) gelmeden önce öğrenilmesi ve öğretilmesi gereken

bu bilgiler, bizim toplumumuzda da sistemli bir şekilde çocuklara verilmek istenmektedir; en azından bu konudaki gayretler sevindiricidir. Hristiyanlık âlemindeki pazar okulları (sunday school) da aynı amaçlı faaliyet alanlarıdır. Bülûğ çağının girmesiyle birlikte mükellefiyet de başlar. Artık bundan sonra kişi her yaptığı işten bizzat sorumludur. Gerçi ebeveyn bu dönemin öncesine ait vicdânî sorumluluk hissederse de bu konuda onların ihmali söz konusu olması halinde genç kendi çevresini bularak bu mühim eksikliği gidermeğe bakar. Böylece bir taraftan da anne-babasının vebâlini önlemiş olur. Zira her çocuğun evinde iyi bir dinî terbiye alması onun ailesi üzerindeki haklarındandır. Evde ihmal edilen, ilk ve orta öğretimde yeterince alınamayan bu manevî boşluğu, genç, zamanla içine girdiği cemaatler içinde bulmakta ve kuvvetli bir şekilde onlara bağlanmaktadır. Bu bağlanma ile birlikte ortaya bir mahzur çıkmaktadır ki o da şudur: Özellikle bu manevî boşluğunu doldurma dönemi ileri yaşlarda olmuşsa, aldığı manevî hazla bir taraftan grubuna bağlanan kişi ondan daha doğru, daha hak, daha güçlü hiç bir grup düşünmemekte, diğerlerine değer vermemektedir. Türkiye'nin, konumuz etrafında içinde bulunduğu sıkıntının temelinde bu anlayış yatmaktadır ve meseleye bu noktadan parmak basmak gerekecektir. Bazı konularda yasak ve baskı arttıkça onlara karşı olan rağbet de artar. Ülkemiz böyle sıkıntılı dönemler geçirmiştir. Günümüze kadar gelen bazı şikâyetlerimiz varsa yaşanan bu dönemlerin izleridir. Daha parlak ve güçlü yarınlara kavuşmak istiyorsak meseleyi teşhis ettikten sonra onarma yollarını aramağa mecburuz.

Tarîkat, hayatın tekâmül gösterip manevî coşkunun feyzân ettiği tatlı bir dönemin giriş kapısıdır. İbâdetler ile kişilik karakterinin iyi ve kötü yönleri kullukla irtibatlıdır. Kulluk doğuştan, hatta rahm-i mâder tabir edilen ana karnından başlar, bülûğ çağı ile resmiyet kazanır. Hayatın içinde bir tekâmülden ses veren tarîkatler ile din arasında temelde ayrılık gayrılık yoktur. İslâm'ın gerçek yönüyle bilindiği ve yaşandığı dönemlerde böyle ayrılıklar görülmemiştir. Meselelere aşırı taassub penceresinden bakmaktan kaynaklandığını söyleyebileceğimiz şerî'at ulemâsı ve tarîkat ehli arasında zaman zaman çekişmeler olmuştur. Bütün bu hallerde ilmî veriler ve fetvâ son sözü söylemiştir. Fetvâların temelinde edille-i erba'a yani dört delil yatar. Hz. Peygamber (SAV)'in şu şerefli sözü ne kadar anlamlıdır: "Şerî'at

(ulu) bir ağaç, tarikat onun (ana) kollarıdır. Marifet yaprakları, hakikat (ise) meyveleridir. Kur'an, tefsir ve te'vil olarak hepsini içine alandır."¹

Tarih kitaplarına kadar geçmiş, ilim adamları ve tarikat erbabı arasındaki çekişmeler üzüntü vericidir. Fakat bir dönemin padişahı Sultan II. Mahmud'un, çağdaşı olan Halvetilik'in Şa'bâniyye Kolu'na bağlı Çerkeşiyye Şubesi'nin kurucusu, Çerkeş'de medfûn, Pîr-i Sâni sanıyla marûf Şeyh Mustafa Çerkeşi Efendi'nin (öl. 1229 - 1813), padişahın, şeriat ulemâsı ile tarikat meşâyih ihtilâfı konusunda, sorusuna verdiği cevap son derece anlamlı olup her devirde ibret alınacak mürşidâne bir fetvâdır. Hazret, risâlesinin bir kısmında ezcümle diyor ki:

"... Mürşid-i kâmil ve mürebbî-i vâsıl zâta nübüvvetten hisse-mend olmalarıyla enbiyâ-yı 'izâm ne gûnâ ferâ'iz ü vâcibâtı ve sünen ve müstehâbâtı vesâ'ir erkân-ı şerî'atlerini kavmi beyninde iktidâları kasdile cehren ve 'alenen icrâsiyla memûr oldukları mürşidler dahi evrâd ve ezkâr ve halvet ve uzlet ve ferâ'iz ve nevâfil vesâ'ir erkân-ı tarîklerin müridleri belki sâir beyninde iktidâları kasdile cehren ve alenen icrâsiyle memûrlardır ve mahalli ithâmdan ihtirâz mültezimleridir ve ibâdât ve ta'atlerinde ve sünen-i Muhammediyye'ye ittibâ'larında ve siyer-i Ahmediyye'ye sülûklerinde aslâ 'ucub ve riyâ olmaz. Anlar bir kavimdir ki (Lâ a'büdü Rabben lem erahû) ikrâmiyle mükerrer olmuşlardır. Pes anların kavilleri ayn-ı tevhîd ve fi'lleri ayn-ı ihlâstır ammâ gürûh-ı melâhide ibâdât-ı zâhiriyye ebrârın hali ve ibâdât-ı bâtiniyye mukarrebînin hâli deyû i'tikâdları küfür ve ifsaddır. İbâdet-i zâhi-reyi terk 'ayn-ı ilhâd olduğundan ma'dâ sahîfe-i kalbleri sıdk-ı dînden ve nokta-i tasavvufdan hâlî ve lisanlarında nice hürâfât ve şath u tâmmât cârî ve mu'în-i şerî'at-ı garrâ olan ulemâ-i ittikaya buğz birle ma'rifet-bârî ve tasavvuf iddiâsında olup tarîk-i 'aliyyeyi şerî'at-ı garrâdan ayırıp bir tarîk add idüp hâl ü zevk ile sudûr iden ehül'llâh'ın kelâm-ı mutlaklarını lisâna getirüp kendülerine kal ve meşâyih ile ulemâ beyninde müttefikun 'aleyhâ olan ibâdet ve tâ'âtı ve riyâzet ve mücâhedâtı terk ve muhtelifun fihâ olan ef'âli

¹ Keşanlı Zâtî, *Miftâhu'l-Mesâ'il*, Ankara Mil. Ktb. 06 Mil Yz. FB 116, ypr. 112^b.

vücûb mertebesinde kendülerine âdet ve hâl belki ma'siyyeti âlet kılan ol zümre-i dâllîn ve ol fırka-ı hâsirînden tasavvuf ve ma'rifet-i Hak anlardan mehcûr ve bu cihetten ulemâ-yı selef ve halef ba'zısı tahkîkan ve ba'zısı taklîden ol gürûh-ı melâhideyi zecr ve men' husûsunda 'ârif ve kâmilî fark itmeyüp suret-i itlâkda nice resâ'il tahrîr ve tahşiyeye-i kelîmât takrîr eylediler. Lâkin 'ârifî mahcûbdan ve kâmilî nâkıstan ve makbûlü merdûddan fark itmeyerek zecr ve red emri metbû olmadığı ecilden bu babda e'imme-i sofîyye dahi nice kitâblar te'lîf ve nice risâleler tasnîf eylediler. Ulemâ ile meşâyih meyanlarında olan nizâ lafzîdir, ma'nâda müttehidlerdir. İttihâd-ı ma'nevîyyeyi fehm itmeyen bî-edebler ki lafzında tekessür nizâ'larına ehlü'llah râzî olmazlar..."²

Dikkat edilirse burada her hangi bir tarîkat ayrımı da yoktur. Gerçek mürşid ve gerçek ilim adamının tuttuğu yol böyle olmalıdır. Merhum Keşanlı Zâtî Süleyman Efendi Şerh-i Kasîde-i Râ'iyye adlı eserinde benzeri bir pencereden olaya bakarak bu konuyu ne güzel açıklamıştır:

".... Ma'lûm ola ki Halvetî ve Celvetî ve sâir turuk-ı şettâ Kadîrî, Edhemî, Veysî, Rufâ'î, Sa'dî, Bedevî, Mevlevî, Gülşenî, Kalenderî, Nakşibendî vesâir furû'-ı Uşşâkî ve Bayramî gibi bunların her biri bir mahlasdır ve bu mahlasların her biri birer tarîka ism-i hass olmuştur. Zâhirde turuk-ı şettânın ehilleri bu isimler ile bilinirler. Bunların ehillerine ashâb-ı tarîk derler. Ammâ hakîkatde tarîk birdir, elsine-i nâsda ne kadar ma'dûd ise de. Zirâ fi'l-asl birdir. Hazret-i Fahr-i Kâ'inat'dan zuhûr eyledi. Nitekim Hazret-i Ali Kerremallahü vecchê buyurmuşlar : (Tercümesi) 'Bütün yollar kapalıdır. Ancak Resûlullah'ın izinde gidenler hâriç....'. Ma'lûm oldu ki cem'î turukun aslı birdir. Halvetîlik ve Celvetîlik vesair turuk-ı şettânın isimleri hemen bir ad olup kaldı demek murad eder. Ve bundan erbab-ı turukun mübtedîlerine tenbîh vardır ki, mâlik oldukları tarîki hak bilip gayrı tarîkleri bâtlî itikâd eyleme-

² A. Abdulkadiroğlu, "Şeriat Uleması ile Tarikat Meşayih İhtilâfı ve Tekke ve Zaviyelere Tayinler Hakkında İki Vesika," *Ank. Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Ank. 1986, c. XXVIII'den ayrı basım, s. 345-348.

yeler; belki cümle tarîkı tarîk-ı Hak i'tikâd edeler. Zirâ kendi tarîkından ma'dâsını bâtil i'tikâd edince kendi tarîkını dahi ma'nâda bâtil i'tikâd etmiş olur; ne kadar zâhirde etmez ise de. Zirâ cümlesi ma'nâda ve hakîkatde tarîk-ı vâhiddir. Bu i'tikâddan gayet hazer gerekdir. Zirâ gayrı inkâra benzemez. Çok kimseler bu fâsid olan i'tikâd ile merdûd-ı tarîkat olmuşlardır. Ne 'üzü billâhi te'âlâ."³ Açıkça anlaşılan şu ki bu anlayışın temini için seyru sülûk esnasında müşidlere ve halifelere büyük görevler düşmektedir.

Bu maneviyat âleminin büyükleri vardır. Bunlar, aralarında derecelere ayrılırlar. Sınırlı tasarrufun ellerinde bulunduğu ma'nâ ulularının hangi mahlasın altında, hangi tarîkden bulunacağını bizler bilemediğimiz gibi her tarîkat yoluna giren de bilemez, bilmeleri gerekmez. Onlar zâhirde yaşasalar da dünyayı gerçekten terkettikleri için marifetullah'ı iyiden iyiye kesbetmişlerdir ve hayatlarının her ânı bu konuda derinleşmekle meşgul olmaya başlamıştır. Böyle zâtların belirli düzeyde mektep medrese görmeleri; maddî bazı icâzetaâmelerine sahip olmaları da şart değildir. Hatta böylesi gayretler onların diğer kazançlarını gölgeleyebilir de... Esas olan hâl ehli olmak, yani bildiğini yaşamak ve onda devamlı olmaktır. Allah katında makbul ibadetler de esasen böyleleridir. Zira mü'min kişi, hayatında, uçurumlara benzer sapmalar ve iniş-çıkışlardan çok istikrarın hakim olduğu ölçülü insandır. Bu konuda da merhum Zâtî, anılan eserinin bir yerinde şu bilgileri vermektedir: "... Ammâ tarîkat-ı 'aliyyeden nice evliyâullah zuhûr eylemiş ki zâhiren ümmî, yani okuyup yazmak bilmezler, velâkin müşid-i kâmile hulûs-ı istikametle irâdet getirip ve nice yıllar onun terbiyesiyle mürebbî olup maksûd olunan ilim ki ilm-i haldir; şeriâtı ve tarîkatı ve hakîkatı pîr-i kâmil huzûrunda tahsil eyleyip hüsn-i i'tikad birle Allah u azîmüşşân'dan 'inâyet ve pîr-i tarîkattan himmet-i 'uzmâya mazhar olup eltâf-ı bî-nihâyeye nâ'il olup Hak Sübhanehû ve Te'âlâ Hazretleri'ne kurbet kesb eyleyip evliyâullah olmuşlardır, ne kadar zâhirde ilimleri dahi yok ise... İmdi bu misilli evliyâ cihâna çok gelmiştir, inkâra mesaj yoktur. Zira bunları inkâr eylemek dahi 'ayn-ı girdâbdır ve bâ'is-i eşedd-i 'azâbdır. Böyle olan zâtlara cühelâ denil-

³ Dipnot (1)'deki yazma, Zâtî, *Şerh-i Kasîde-i Râ'iyye*, ypr. 77^b-78^a.

mez. Zirâ bunlar ilmiyle âmil olmayan ulemâdan çok yeğdir. Zirâ bunlar seyr-i tarîkatın âdâb ve erkânıyla ve ta'lîm-i hâl ile 'âmillerdir.⁴

Tarîkat âleminde, genel olarak veli (çoğulu evliyâ) sıfatı ile ifade edilen maneviyât uluları arasında tabakalanma, her tabaka arasında insicamlı bir nöbet ve tasarruf olanı mevcuttur. Bütün bunlara tarikatlar üstü baktığımızda kavga konusu olarak ortaya atılanlar görünmez olur. Bu bakış açısı bir bakıma Mevlânâ, Yunus Emre, Hacı Bektaş Velî ve benzerlerinin, olaylara bakarken sevgi, mahabbet ve hoşgörünün hâkim olduğu bir bakış açısıdır. Bir toplumun eğiticileri ve başöğretmenleri mesâbesinde olan bu zâtlar peygamberlerin metodlarından hareket ederek hizmetlerini ve hayatlarını sürdürmüşlerdir. Bu yüzden asırları kucaklayan bu koca erenlere erişmek şöyle dursun onları en iyi bir şekilde anlamak bile mümkün olamamaktadır. Zira onlarla ilgili her bir tefekkür, değişik her bir bakış açısı dâima tekâmüle götüren bir çizgide gelişmelerin kaydedildiği yeni çağrışımlara yol açar. Bu zâtların çağrı metodları zamanlar üstüdür. Onların şu veya bu tarikata çekilmek istenmesi ve sonraki çalışmaların belli yerlerde kanalize edilmeleri mümkün değildir. Meselâ Yunus Emre'yi okumayan, okuyup da sevmeyen var mıdır? Kullandığı güzel Türkçe aynı akıcılıkta hâlâ aşılammıştır; öyle olunca o ve benzerlerinin belirli dönemler için ilâhî bir tayinle görevlendirildiklerini iddia etmemize ne mâni olabilir? Şüphesiz ki toplumumuz açısından Ahmed Yesevî'yi bu halkada liste başı yapmamız gerekecektir. Burada adlarını ve eserlerini sayamayacağımız, Türkler'e göre Yesevî ile başladığı bilinen bu hareket ile bir toplumun eğitim ve öğretiminde sağlam temellerinin atıldığı inkâr edilemez. Bir erken devir eserlerinin nerede ise tamamının konuları dinî ve tasavvufîdir ki bir cemiyetin muhtaç olduğu temel bilgiler de bunlardır. Böyle bir anlayışla birlik ve beraberliğin harcı karılmıştır.

Toplumumuzdaki kısır çekişmelerin son bulmasını, inanmış her ferдин sıkıntılardan kurtularak manevî huzura ermesini, sadece yakın çevreye değil dünyaya açılan pencereden sevgi ve hoşgörü ile bakılmasını istiyorsak, âdeta

⁴ Dipnot (1)'deki yazma, Zâtî, *Miftâhu'l-Mesâ'il*, ypr. 115^b.

yüzyıllar öncesine dönerek her biri dönemlerinin ölümsüzleşmiş maneviyat sultanları olan, kıyamete kadar geçerli ve silinmesi imkânsız izler bırakan Ahmed Yesevî ve muakkiblerini, onların yolunda giden Mevlânâ, Yunus Emre, Hacı Bektaş Velî ve benzerlerini zamanlar, mekânlar ve cemâatlar üstü anlamağa mecburuz. Zaten onlar öyle idiler. Onların herbirinin hayatında Hz. Peygamber (SAV)'in şu hadisinin, ruhlarına sinmiş derin izleri vardı. Hadisin tercümesini aynen vererek yazımızı noktalıyoruz: "...Şerî'at sözlerim, tarîkat fiillerim (yaptıklarım), hakîkat hallerimdir. Ma'rifet (ise bütün) varlığımın başıdır (sermayemin özüdür).."⁵

⁵ Dipnot (3)'teki yazma ve eser, ypr. 89^b-90^a.